

DOI 10.31558/2519-2949.2018.1.26

УДК 323.1

*Явір В. А., Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України***ЕТНОЕВОЛЮЦІЙНИЙ ТА ЕТНОТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ВПЛИВ
ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ ДЕЗІНТЕГРАЦІЇ: МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ
ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ (НА ПРИКЛАДІ ІНДІЇ)**

На прикладі вивчення дезінтеграційних тенденцій в Північно-Східній Індії (збройної боротьби народів бодо, кукі-чін) визначено процеси етнополітичної інтеграції та дезінтеграції скоріше як етнотрансформаційні, оскільки вони зачіпають етноси, а не лише їх компоненти, призводять до зміни етнічної належності цілих етноспільнот та супроводжуються переглядом кордонів держав, в яких проживають ці етноси. Водночас вони містять ознаки етноеволюційного процесу – спричиняють зміни в деяких компонентах або параметрах етносу (мова, культура, свідомість, етнокультурне середовище). На прикладі аналізу етнонаціональної ситуації в Південно-Східній Індії продемонстровано змішаний етноеволюційний та етнотрансформаційний вплив дезінтеграції.

Здійснено порівняльний аналіз суті та політико-правового наповнення національного інструменту зареєстрованих народів Індії та міжнародно-правового механізму захисту прав автохтонних етносів – корінних народів. Встановлено подібність статусу адивасі та корінних народів, досліджено їх спільні та відмінні риси. Обидва покликані сприяти збереженню та захисту, «позитивно дискримінуючи» етноси, які перебувають у більш вразливому соціально-економічному, культурному становищі внаслідок залежності від традиційного способу життя. Індія не приєдналася до Конвенції МОП «Про корінні народи, які ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах» № 169, натомість створила власний політико-правий механізм зареєстрованих народів, покликаний протидіяти етнополітичній дезінтеграції країни і нейтралізувати сепаратистські вимоги радикально налаштованих на вихід зі складу держави етносів. В кінцевому підсумку його застосування, починаючи з середини 20 ст., сприяло забезпеченню макронаціональної єдності, етнополітичної інтеграції такої територіально розрізненої та етнічно строкатої держави, як Індія.

Ключові слова: етнополітична дезінтеграція/інтеграція, корінні народи, зареєстровані племена.

Актуальність вивчення природи етнополітичної дезінтеграції та інтеграції, суті цих процесів в умовах сучасного світу беззаперечна. Процеси етнополітичної дезінтеграції та інтеграції не припиняються як на глобальному, регіональному, так і локальному (внутрішньодержавному) рівні. Водночас теоретичний рівень розробки дезінтеграційно-інтеграційної проблематики на рівні вітчизняної етнополітології слід визначити як недостатній. Якщо прикладні аспекти етнополітичної дезінтеграції досліджені у працях О.Антонюка, С.Асланова, К.Вітмана, В.Дівак, В.Євтуха, В.Котигоренка, І.Кресіної, Г.Перепелиці, Н.Ціцуашвілі, то теоретичними займаються значно менше дослідників – Т.Далаявська, О.Картунов, О.Маруховська. Особливий інтерес має класифікація та розмежування дезінтеграційно-інтеграційних процесів. За глибиною та вектором змін вони як і всі етнополітичні процеси поділяються на етноеволюційні та етнотрансформаційні.

Етноеволюційний процес розглядається як синтез багаторівневої взаємодії різних чинників (історико-політичних, соціально-економічних, природно-географічних, екологічних та ін.), які зумовлюють зміну деяких параметрів усього етносу (або окремих його частин). О. Антонюк зауважує, що ці зміни не зачіпають самого етнічного існування етносу, не спричиняють руйнування в цілому етнічної системи [1]. Тоді як етнотрансформаційні процеси навпаки, призводять до зміни етнічної належності тих чи інших груп людей, до зникнення одних і виникнення інших етносів. Етнотрансформаційні процеси відбуваються значно повільніше, ніж етноеволюційні, але їх наслідки більш різючі.

Ця сукупність характеристик дає нам підстави визначити процеси етнополітичної інтеграції та дезінтеграції скоріше як етнотрансформаційні, оскільки вони зачіпають етноси, а не лише їх компоненти, призводять до зміни етнічної належності цілих етноспільнот та супроводжуються переглядом кордонів держав, в яких проживають ці етноси. Так, наприклад, анексія Автономної

Республіки Крим як дезінтеграційний процес призвела до зміни фактичної громадянської, а отже і національної, належності етноспільнот, що населяють півострів. Водночас це не заважає етнополітичній дезінтеграції, як і етнополітичній інтеграції містити ознаки етнорозвиткового процесу – спричинити зміни в деяких компонентах або параметрах етносу (мова, культура, свідомість, етнокультурне середовище).

Більше того, етнополітична дезінтеграція або інтеграція може бути в довгостроковій перспективі етнотрансформаційним процесом, а в короткостроковій – етнорозвитковим. Тобто містити ознаки обох типів в загальному підсумку. Цю думку підтверджує дослідження Т. Гаокіпа, присвячене процесам політичної інтеграції в Північній Індії. Більшість національних держав Азії та Африки, які отримали незалежність від метрополій всередині ХХ ст., мають дуже строкатий етнічний склад і схожі проблеми з інтеграцією суспільств – ведуть тривалу боротьбу з дезінтеграційними тенденціями. Вчений аналізує політику та зусилля, яких докладають національні уряди, намагаючись політично інтегрувати територіальні складові в умовах тривалого протистояння етнічних груп [2, р. 305]. Найбільше це стосується Індії, яка є наразі є федеративною республікою і складається з 29 штатів та 7 територій. Аналізуючи процес інтеграції території Північно-Східної Індії в історичному розрізі, Т. Гаокіп робить висновок, що незважаючи на те, що проблема інтеграції в основному була вирішена на материк, різні радикально налаштовані етнічні групи Північно-Східного регіону все ще ставлять під сумнів єдність індійської держави, підживлюючи дезінтеграційні тенденції.

3-поміж семи штатів Північно-Східної Індії – традиційним осередком етнополітичної нестабільності залишається найбільш густонаселений Ассам. Невирішеність різноманітних конфліктів і суперечностей між місцевими етносами, економічні проблеми і прозорість кордонів з сусідніми державами зумовили консервацію сепаратистських настроїв і підвищеної напруженості в цьому регіоні держави, – стверджує В. Кашин [3, с.29]. На момент отримання Індією незалежності в 1947 р. етнос бодо становив 49% населення Ассаму, однак внаслідок міграції і розселення бенгальців, ассамців та інших громад на їх території чисельність бодо значно скоротилася, що призвело до відчуження території іноетнічним населенням і втрати ідентичності бодо. Ассам має стратегічне значення для Індії, оскільки з'єднаний з нею вузьким перешийком, поблизу якого проходить кордон Індії з Китаєм, Бутаном, Бангладешом і М'янмою.

О. Стойко також аналізує інтеграційні механізми протидії сепаратизму та дезінтеграції держави, до яких вдався уряд Індії, а саме є створення Автономної ради Бодоленду в індійському штаті Ассам для дерадикалізації позиції етносу [4, с.19]. Вимоги бодо зводилися до створення політичного суб'єкта в межах індійської федерації, однак не визнавалися урядом країни, оскільки бодо не становлять більшості на територіях, де вони проживають. Бодо вимагали розширення територіальних прав зі зброєю – збройні акції Тигрів визволення Бодоленду протягом другої половини ХХ ст. супроводжувалися терористичними актами – підірванням поїздів і мостів та численними жертвами серед населення. Однак сторони дійшли згоди та уклали дві угоди про етнічне примирення між урядом і бодо в 1993 і 2003 рр.

Угода від 1993 р. передбачила формування Автономної Ради Бодоленда, що формується на демократичній основі в північній долині Брахмапутра, де майже 50% населення становить бодо. Автономна Рада Бодоленда отримала суттєві самоврядні повноваження в межах штату Ассам, зокрема в галузі культури, освіти, будівництво житла, сільського господарства (тваринництва, шовківництва, лісівництва), торгівлі, міського будівництва та планування. Угода з бодо сприяла поступовій трансформації політичної системи та кращій інтеграції території з особливим статусом у політичне життя держави, – переконана О. Стойко. В результаті угоди 2003 р. між урядом Індії, урядом Ассаму й організацією Тигрів визволення Бодоленду було створено Автономну Раду Бодоленда з ще більш розширеними повноваженнями. Мовні права бодо отримали конституційний захист у восьмому розділі Конституції Індії. Однак це не поклато край міжетнічному конфлікту в штаті Ассам та дезінтеграційним тенденціям в регіоні, які супроводжуються помітними як етнорозвитковими, так і етнотрансформаційними змінами. Бодо не єдина етноспільнота Індії, яка є каталізатором міжетнічного конфлікту та веде збройну боротьбу за свої етнокультурні і етнотериторіальні права в Північно-Східній Індії.

Т. Зоу характеризує дезінтеграційні тенденції в регіоні за допомогою концепції мікронаціональних спільнот, яка вказує на етнорозвитковий вплив етнополітичної дезінтеграції на етноси. Аналізуючи збройну боротьбу розділеного етносу кукі-чін (в Індії він має назву кукі, а в М'янмі – чін), а загалом проживає в Індії, М'янмі та Бангладеш за розширення своїх прав, автор доводить, що надання етносу офіційного статусу *scheduled tribes* (з інд. आदिवासी – старі, аборигенні

мешканці, англ. adivasi) розмило їх етнічну прив'язаність до кланових та мовних/діалектичних ідентичностей [5, р. 323]. Кукі-чін не мають проблем з загальнонаціональною ідентичністю, водночас зберігаючи лояльність до своїх племен та спільнот. Як і бодо, кукі-чін вели збройну боротьбу за свої права. Серед них щонайменше 15 збройних груп, об'єднаних у два великі угруповання – Об'єднаний Народний Фронт (United People's Front) та Націоналістична Організація Кукі (Kuki National Organisation), які уклали мирну угоду з державою та урядом Індії. Збройні угруповання кукі відхилилися від макронаціонального інтеграційного проекту Індійської держави, однак їх мікронаціональна боротьба не була просякнута якоюсь цілісною узгодженою ідеологією. Т. Зоу вважає джерелом збройної боротьби кукі побоювання бути маргіналізованими внаслідок етнічної конкуренції між різними етносами Північно-Східної Індії в цілому та штату Маніпур, зокрема. Кукі були невдоволені тим, що етнос нага отримав статус scheduled tribes (адівасі – аборигенних народів) раніше від кукі. Етнос кукі двічі офіційно вимагав створення власної адміністративної одиниці, – в 1946 та в 1960 рр.

У 1946 р. сформувався національний рух, метою була визначена консолідація кукі-чін в межах однієї адміністративної одиниці (Національна Асамблея Кукі). Національна асамблея кукі як всезагальна кукі-чін політична організація була покликана захищати культуру, землю та ідентичність етносу кукі-чін. Саме вона висунула вимогу виходу територій, населених кукі-чін, зі складу Індії і навіть створила проект Конституції своєї держави. В 1960 р. НАК відправила прем'єр-міністру Індії меморандум з вимогою створення штату кукі і, не отримавши задоволення власних вимог, етнос кукі розпочав збройну боротьбу за свої права та посилення етнополітичних, етнокультурних позицій, зокрема в конкуренції з етносом нага [6, с. 52]. Між племенами нага і кукі тривалий міжетнічний конфлікт з огляду на спільне проживання в регіоні. В 50-х та 60-х рр. минулого століття нага розгромили понад 60 сіл кукі в Маніпурі. Деякі племена кукі-чін відмовилися від власної ідентичності та приєдналися до нага. А це вже вказує на етнотрасформаційний вплив дезінтеграційних тенденцій в Північно-Східній Індії, адже окремі племена (клани) змінили свою етнічну ідентичність.

Аналіз законодавства вказує на те, що статус scheduled tribes (аборигенні народи, адівасі) дуже подібний до аналогічного в міжнародному праві статусу корінних народів, але використовується в Індії не лише як національний механізм захисту та задоволення прав автохтонних етносів, але й нейтралізації дезінтеграційних тенденцій. Справа в тому, що Індія є поліетнічною державою з вражаючим розмаїттям етнічних племінних груп. Їх співіснування супроводжується перманентними міжетнічними конфліктами та напруженістю. Головними етносами країни вважаються: індоарійські – 72%, дравідійські (що мешкають у південній частині Індії) – 25%, монголоїдні та інші (переважно тибето-бірманські, мунда, мон-кхмерські та кукі-чін етноси в районах Гімалаїв, Північно-Східної та Східної Індії) – 3 % населення. Макронаціональний проект інтеграції Індії покликаний сформувати загальнонаціональну ідентичність, зберегти єдність та територіальну цілісність держави, при цьому забезпечуючи рівність прав всіх етносів.

Адже в цій поліетнічній державі певні етноси перебувають в гіршому, дискримінованому становищі, тому потребують особливих механізмів захисту своїх прав, що було продемонстровано на прикладі боротьби етносів кукі-чін та бодо. Саме з цією метою в Індії було запроваджено статус scheduled tribes (аборигенні народи, адівасі). Ці етноси офіційно визнаються індійською владою як "зареєстровані племена", оскільки їх статус закріплений в Конституції держави. Щодо аборигенних народів проводиться політика "позитивної дискримінації", яка гарантує представникам цих етнічних груп політичне представництво, квоти на доступ до соціальних благ і служб. Згідно з переписом 2011 р. аборигенні народи (зареєстровані племена) становили 8.6 % населення Індії [7]. У порівняно малонаселених Північно-Східних штатах зареєстровані племена становлять 90% населення. Тож, незважаючи на те, що аборигенні народи вважаються меншинами, вони представляють значний сегмент населення Індії, без задоволення етнокультурних та політичних прав яких неможливе збереження територіальної цілісності Індії.

Статус зареєстрованих племен (адівасі) отримали ті етнічні групи або племена, які вважаються аборигенним населенням Індії і зберігають етнічну окремішність, традиційну соціальну організацію (зокрема, поділ на клани), міфологічні та релігійні вірування та обряди. Звідси і пряма аналогія з корінними-народом, що є міжнародно-правовим інструментом захисту прав автохтонних етносів. Конвенція МОП «Про корінні народи, які ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах» № 169 поширює цей статус на: 1) народи, що ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах, соціальні, культурні та економічні умови яких відрізняють їх від інших груп національних спільнот. Становище цих народів регулюється повністю або частково їх власними звичаями або традиціями,

або спеціальним законодавством; 2) народи в незалежних країнах, що розглядаються як корінні через те, що вони є нащадками тих, хто населяв країну або географічну область, частиною якої є ця країна, у період її завоювання або колонізації або в період встановлення нинішніх державних кордонів. Ці народи, незалежно від їх правового становища, зберігають деякі або усі свої традиційні соціальні, економічні, культурні і політичні інститути [8].

Адівасі Індії відповідають всім критеріям визначення корінних народів. Позаяк статус зареєстрованих племен (адівасі) Індії об'єднує етноси, що перебувають на різних рівнях соціального та етнокультурного розвитку, ведуть традиційний спосіб життя – практикують традиційні ремесла, займаються полюванням, збиранням, примітивними формами землеробства, кочівними скотарством. Ці етноспільноти дуже чутливі до руйнування природної середовища, що відбувається як внаслідок реалізації великих інфраструктурних проектів в ході модернізації Індії, так і відведення лісів для потреб традиційного екстенсивного сільського господарства, – підкреслюють А. Деєпак та Ш. Аншу [9, р.2].

Схожа ситуація з іншими корінними народами світу. Як зазначає К. Вітман, беручи до ваги велике значення самобутності, традиційного способу життя, корінні народи виявилися неспроможними конкурувати з модерними націями, які активно беруть участь у глобалізації світу, тому стали заручниками ситуації розвитку та ускладнення сучасного світу [10, с. 567]. Корінні народи у зв'язку з домінуванням традицій, відсутністю змін часто неспроможні еволюціонувати у сучасному конкурентному розумінні. Тому й опинилися на території держав, які стали продуктом націогенезу інших етноспільнот. Вчений наголошує на вразливості корінних народів до змін, які виникають внаслідок освоєння їх природного середовища, а також кліматичних змін. І зазначає, що незважаючи на їх культурні відмінності, корінні народи усього світу мають однакові проблеми, пов'язані з захистом їхніх прав як самостійних етносів, адже виселення корінних народів з їхніх земель та обмеження доступу до природних ресурсів завдає їм не тільки економічного зубожіння, але й загрожує втратою самобутності і їх культурним особливостям. Тому міжнародне співтовариство було змушене визнати необхідність особливих заходів для захисту прав корінних народів світу і запровадити цей механізм у міжнародно-правову практику захисту етноспільнот.

Індія намагалася вирішити інші етнополітичні проблеми за допомогою статусу зареєстрованих племен, а саме – етнополітичної інтеграції та збереження територіальної цілісності держави. За допомогою цього політико-правового механізму вона нейтралізувала сепаратистські вимоги багатьох етносів. Зареєстровані племена Індії цілком можуть претендувати на статус корінних народів і мають на це всі підстави. Серед адівасі не спостерігається антропологічної, мовної, національної, політичної єдності. Це – роз'єднані автохтонні етноси, які, як правило, перебувають у напружених відносинах між собою, мають риси племінної організації, власну племінну мову, вірять у спільне походження та гомогенно населяють певну територію.

Поза тим до зареєстрованих племен (адівасі) Індії на офіційному рівні належать також великі та порівняно більш розвинені в культурному та соціальному плані етноси кхасі та гаро, пов'язані з походженням з давніми цивілізаціями долини Брахмапутри. Однак такі незначні відмінності не заважають нам провести аналогію між національним політико-правовим механізмом *scheduled tribes* (аборигенні народи, адівасі) Індії та міжнародно-правовим – корінні народи, адже обидва покликані сприяти збереженню та захисту, «позитивно дискримінуючи» етноси, які перебувають у більш вразливому становищі внаслідок залежності від традиційного способу життя. Запроваджуючи статус адівасі для меншинних етноспільнот, Індія намагалася забезпечити формування макронаціональної єдності, етнополітичної інтеграції шляхом захисту прав етносів, частина з яких намагалися задовольнити свої інтереси в радикальний спосіб шляхом дезінтеграції (виходу територій свого проживання зі складу) Індії.

До речі, Індія не приєдналася до Конвенції МОП «Про корінні народи, які ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах» № 169: на даний момент документ має лише 22 країни-учасниці [11]. К. Вітман вважає, що потенційних підписантів стримує захист Конвенцією колективних прав корінних народів, а не індивідуальних прав осіб, що належать до корінних народів, а також серйозні зобов'язання, які накладає міжнародно-правовий документ на держави, які його ратифікували – вони побоюються порушення міжетнічної злагоди на своїх теренах внаслідок ратифікації Конвенції МОП №169 [12, с. 130]. Поліетнічні держави остерігаються того, що вихід на арену етноспільнот – суб'єктів колективних прав може спровокувати міжетнічні конфлікти та претензії інших етносуб'єктів на колективні права та преференції. Натомість Індія створила власний політико-правий механізм – статус *scheduled tribes* (аборигенні народи, адівасі), який може бути визначено як етнополітично інтеграційний, оскільки він сприяє збереженню територіальної цілісності.

Мають рацію Л. Волкер та Д. Андзенге, які наголошують на величезній науково-теоретичній та політико-прикладній важливості врахування етнорозволюційного та/або етнотрансформаційного впливу етнополітичних процесів в перехідних суспільствах [13, р. 218]. Тому нами було продемонстровано змішаний етнорозволюційний та етнотрансформаційний вплив, який чинить процес етнополітичної дезінтеграції на етноси, а також проаналізовано дію одного з політико-правових механізмів протидії дезінтеграції на національному (на прикладі в Індії) та міжнародному рівні – статусу зареєстрованих племен/корінних народів.

Бібліографічний список:

1. Антонюк О. Етнічні процеси /Політологічний словник. URL: <http://subject.com.ua/political/dict/504.html>.
2. Haokip T. Political Integration of Northeast India: A Historical Analysis // Strategic Analysis. 2012. Vol. 36. № 2. P. 304-314.
3. Кашин В. П. Индия: корни регионального сепаратизма // Азия и Африка сегодня. 2010. № 7. С. 28-35.
4. Стойко. Сепаратизм як політико-правовий феномен сучасності // Політико-правові механізми запобігання сепаратизму в демократичному суспільстві. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2014. С. 6-22.
5. Zou T. Emergent Micro-National Communities: The Logic of Kuki-Chin Armed Struggle in Manipur // Strategic Analysis. 2012. Vol. 36. №2. P. 315-327.
6. Haokip T. The Kukis of Northeast India: Politics and Culture. Bookwell, 2013. С. 50-64.
7. Census of India 2011: Scheduled castes and scheduled tribes / Office of the Registrar General & Census Commissioner, Government of India. URL: <http://censusindia.gov.in/2011-Common/CensusData2011.html>.
8. Конвенція МОП «Про корінні народи, які ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах» № 169 URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_188.
9. Deepak A., Anshu Sh. Indigenous Herbal Medicines: Tribal Formulations and Traditional Herbal Practices. Jaipur- India: Aavishkar Publishers Distributor. 440 p.
10. Вітман К. М. Кримські татари – національна меншина чи корінний народ? // Держава і право. 2009. Вип. 45. С. 563-571.
11. Ratifications of C169 – Indigenous and Tribal Peoples Convention, 1989 (No. 169) / International Labor Organization. URL: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:11300:0::NO::P11300_INSTRUMENT_ID:312314.
12. Вітман К. М. Міжнародна законодавча база з захисту прав корінних народів: Конвенція про корінні народи і народи, що ведуть племінний спосіб життя // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2009. № 3. С.127-131.
13. Walker L., Andzenge D. Nigerian Unity: Integrative Processes and Problems // Journal of Developing Societies. 1989. Vol. 5. P. 218 – 235.

Yavir V. A. Ethnoevolutionary and ethnotransformational influence of ethnopolitical disintegration: international and national political and legal mechanisms of counteraction (on the example of India)

While studying disintegration tendencies in Northeast India (the armed struggle of the peoples of Bodo, Kuki-chin) the processes of ethnopolitical integration and disintegration were identified rather as ethnotransformational than as ethnoevolutionary because they affect whole ethnic groups, not only their components, cause the changes in the ethnicity of the whole ethnos and are accompanied by reviewing the borders of the states in which these ethnic groups reside. At the same time, they contain signs of the ethnoevolutionary process – they cause changes in some components or parameters of an ethnic group (language, culture, consciousness, ethno-cultural environment). An example of an analysis of the ethnonational situation in South-East India demonstrates the mixed ethnoevolutionary and ethnotransformational effects of disintegration.

A comparative analysis of the essence and political and legal content of the national instrument of the scheduled tribes in India and the international legal mechanism for the protection of the rights of autochthonous ethnic groups – indigenous peoples is fulfilled. The similarity of the status of adivasi and indigenous peoples has been established, their common and distinctive features have been studied. Both are called upon to contribute to the preservation and protection of "positively discriminating" ethnic groups that are in a more vulnerable socio-economic, cultural situation due to their dependence on the traditional way of life. India has not signed the ILO No. 169 Indigenous and Tribal Peoples Convention, instead created its own mechanism of scheduled tribes aimed to counteract the ethnopolitical disintegration of the country and to neutralize the separatist demands of radical ethnic groups for the withdrawal from the state.

Key words: *ethnopolitical disintegration/integration, indigenous peoples, scheduled tribes.*